

Yeniden Tesis Sürecinde Osmanlı Daimî Elçiliklerinde Yazışma Sistemi

Embassies Correspondance System in Ottoman Permanent during the Restoration Period

Yrd. Doç. Dr. Ahmet DÖNMEZ

(ORCID: 0000-0003-4836-9774)

Necmettin Erbakan Üniversitesi - Konya

Öz: II. Mahmud Osmanlı daimî elçiliklerinin yeniden tesis sürecini 1832 yılında başlatarak Avrupa başkentlerine elçiler gönderdi. Bu çalışmada, söz konusu süreçte Osmanlı elçiliklerinin yazışma sistemi gibi şimdiye kadar üzerinde yeterince durulmamış önemli bir konu arşiv malzemeleri ışığında açıklanmaktadır. Bu çerçevede elçiliklerin yazışma sisteminin temel parametrelerinin tespitine çalışılmakta ve Babıâli ile elçilikler arasında yazışmaların gerçekleşme biçimleri, özel yazışmalar, mektupların taşınmasında kullanılan yöntemler ve güzergâhlar, yazışmada güvenlik sorunları ve şifreli yazışma gibi hususlar ortaya konulmaktadır. Makalede ayrıntılı bir şekilde bilgi verilen diğer bir konu ise Osmanlı elçilerinin merkezle yaşadıkları iletişim sorunlarıdır. Bu çerçevede Osmanlı elçilerinin raporlarından elde edilen bilgiler ışığında ortaya çıkan aksaklıklar ve bunların hangi biçimde çözüme kavuşturuldukları örneklerle açıklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Babıâli, daimî elçilikler, yazışma sistemi, şifreli yazışma

Abstract: Mahmud II has restarted the Ottoman permanent embassies since 1832 and ambassadors were sent to European capitals. This paper attempts to shed light on a slightly concerned issue of correspondence system between ambassadors under the auspices of archive sources. In this respect, the fundamentals of ambassador's correspondence system are illuminated and the issues such as types of correspondences between ambassadors. Sublime Porte, private correspondence, the methods used to carry letters and itineraries, security problems during correspondence and crypto-correspondence will be regarded as well. The article also gives in-depth information on the problems of Ottoman ambassadors vis-a-vis the central authority. Within this scope, the problems and the types of solution methods will be explained by examples in line with the information obtained from the reports of Ottoman ambassadors.

Keywords: Sublime Porte, permanent embassies, correspondence system, ciphered correspondence

Giriş

Osmanlı Devleti'nde daimî elçiliklerin tesisi süreci, III. Selim'in Yusuf Agâh Efendi'yi 1793 yılında Londra'ya elçi olarak tayiniyle başladı¹. O tarihe kadar Avrupa'ya elçiler gönderilmekle birlikte bunlar geçici nitelikteydi ve görevlerini bitirince geri dönüyorlardı². Bu

¹ Bu makale, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanan "Karşılıklı Diplomasiye Geçiş Sürecinde Osmanlı Daimî Elçiliklerinin Avrupa'da Yeniden Tesisi (1832-1841)" adlı yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

² Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmed Alaaddin Yalçınkaya, *The First Permanent Ottoman Embassy in Europe: The Embassy of Yusuf Agah Efendi to London, 1793-1797*, İSİS Yayınları, İstanbul 2010.

³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Faik Reşid Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, TTK Yayınları, Ankara 1968, s.1-42.

durum, Osmanlı'da modern anlamda bir elçilik geleneğinin ve sisteminin ortaya çıkmasını, diplomatlığın bir meslek olarak gelişimini engelledi.

Londra'ya elçi gönderilmeye karar verildikten sonra, daimî elçilikler konusunda detaylı bilgisi olmayan Reisülküttap Mehmed Raşid Efendi, İngiliz elçisi Robert Ainslie'den yardım istemek zorunda kaldı³. İngiltere'den sonra diğer önemli Avrupa devletlerinde de temsilcilikler açıldı. Elçiliklerin bu ilk döneminde Osmanlı elçileri, hem kendilerinin hem de Babiâli'nin tecrübesizliği sebebiyle ciddî sıkıntılar yaşadılar. İhtilal savaşlarının devam ettiği bir ortamda elçiler, Avrupa'da adeta Osmanlı'nın yetim çocukları gibi kaldılar. 1821 yılında başlayan Rum isyanı ardından, zaten maslahatgüzarlık seviyesine düşürülmüş durumdaki, tüm Osmanlı temsilcilikleri kapatıldı⁴.

II. Mahmud, daimî elçiliklerin tesis sürecini 1832 yılında yeniden başlattığında Babiâli elçilikler konusunda eskiye nazaran daha deneyimliydi. Üstelik II. Mahmud başarılı olmak konusunda III. Selim'e göre daha kararlıydı. Avrupa'daki Osmanlı temsilciliklerinin sayısı arttıkça ve reisülküttaptan hariciye nezaretine dönüşüm gerçekleştikçe, elçilikler giderek daha fazla daimilik niteliği kazanacak ve maaş, atama, yazışma gibi konularda uzmanlaşma ve sistemleşme ortaya çıkacaktı⁵. Böylece, kısa süre içerisinde, devletin sonuna kadar devam edecek Osmanlı daimî elçilikler teşkilatının temelleri atılacaktı.

Bu çalışmada, yeniden tesis sürecindeki Osmanlı elçiliklerinin yazışma sistemi ayrıntılı olarak incelenecektir. Bu çerçevede, öncelikle elçiliklerin merkezle irtibat sisteminin temel nitelikleri tespit edilmeye çalışılacaktır. Yazışmanın gerçekleştiği makamlar, kullanılan dil, belge çeşitleri, posta ve elçilerin güzergâhları gibi hususlar hakkında bilgiler verilecektir. Üzerinde durulacak diğer bir konu, merkezden elçiliklere elçiliklerden merkeze gönderilen yazıların devlet sırları içermesi sebebiyle uygulanan güvenlik tedbirleri ve şifreli yazışmalar olacaktır. Ayrıca Osmanlı elçilerinin yaşadığı problemler ve bunlar karşısında saray ve Babiâli'nin tutumuyla ilgili elçilik raporları çerçevesinde tespitlerde bulunulacaktır.

I. Elçiliklerin Merkezle İrtibat Sistemi

Osmanlı daimî elçiliklerinde yazışma, merkezden elçiliklere ve elçiliklerden merkeze olmak üzere iki yönlü yapılmaktaydı. Merkezden elçiliklere gönderilenler, reisülküttap (1836'dan itibaren hariciye nazırı) ve ona bağlı amedci, beylikçi gibi Babiâli'nin üst düzey idarecileri tarafından hazırlanır ve talimatname ya da emirname olarak isimlendirilirdi. Bunların önemli bir kısmında reisülküttap, elçinin sorularına yanıt verir, ortaya çıkan problemler karşısında nasıl hareket etmesi gerektiğini elçiye izah eder ve padişahın emirlerini iletirdi. İstanbul'dan Avrupa'daki elçiliklere ulaşan bütün bu evraklar, elçilikteki özel bir deftere kaydedilirdi. Kâtipler ve tercümanlar bu işlerin yürütülmesinde elçilere yardımcı olurdu.

Yazışmaların ikinci grubunu, Osmanlı elçiliklerinden İstanbul'a gönderilen yazılar oluşturmaktaydı. Bunlar arıza, kaime, şukka şeklindeki yazılar olup genel olarak hepsine

³ Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hat-tı Hümayunları Nizam-ı Cedid (1789-1807)*, TTK Yayınları, Ankara 1946, s. 169-170. Mehmed Alaaddin Yalçınkaya, "Sir Robert Ainslie'nin İstanbul Elçiliği (1776-1794)", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 31, İstanbul 2008, s. 137-141.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ercüment Kuran, *Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasî faaliyetleri (1793-1821)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1988; Ahmet Dönmez, "Karşılıklı Diplomasiye Geçiş Sürecinde Osmanlı Daimî Elçiliklerinin Avrupa'da Yeniden Tesisi 1832-1841", *Fahri Armaoğlu Armağanı*, (ed. Ersin Embel), TTK Yayınları, Ankara 2008, s. 153-160.

⁵ II. Mahmud döneminde geçici elçiliklerin daimiliğe geçiş süreci için bkz. Dönmez, *agm*, s. 160-179.

birden tahrirat ismi verilirdi⁶. Elçiler, bu yazıları yukarıda belirtilen makamlara göndermekteydi. Osmanlı elçileri birbiriyle de iletişim halindeydiler⁷. Ayrıca elçiler, aile ve dostlarına da özel mektup tarzında yazılar göndermekteydi. Bütün bu elçilik yazıları tek ve büyük bir zarfın içine koyulur ve mühürlenir, İstanbul'a ulaştığında ise zarfından çıkarılarak ilgili yerlere dağıtılırdı⁸.

Osmanlı elçileri, buldukları yerdeki gelişmeleri amirleri olan reisülkütuba haftalık olarak rapor etmekle yükümlüydüler. Gönderdikleri bu raporların önemli bir kısmı mükâleme mazbatası olarak isimlendirilebilecek, buldukları ülkenin devlet adamlarıyla yaptıkları görüşmeleri ayrıntılı bir şekilde anlatan yazılardı. Reisülkütuptan sonra en sık yazı gönderilen makam, elçilerin yerlerine vekâleten bıraktıkları amedci, beylikçi gibi kişilerdi. Bunlar şukka ismiyle adlandırılan kısa yazılardı. Yazışılan makam konusunda istisnalar da yaşanmaktaydı. Örneğin Mustafa Reşid Paşa, birinci ve ikinci Londra elçiliklerinde başvekil, mülkiye nazırı ve hariciye müsteşarına hitaben yazılar göndermişti⁹.

Siyasî, askerî, ekonomik, sosyal bütün konular elçilerin raporlarında bir arada yer alırdı. Genelde çok uzun paragraflar halinde bir konu anlatılır ve *idiğü* şeklinde bitirilerek yeni bir paragrafa başka bir konuya geçilirdi. Gazete parçaları ve bunların tercümeleri, buldukları devletin resmî makamlarına verdikleri ve onlardan kendilerine ulaşan yazıların orijinali ve tercümesi şeklinde ekler de tahriratların yanında gönderilmekteydi. Elçiler, hazırladıkları yazıların altına kendi mühürlerini basarlardı¹⁰.

Avrupa'daki elçiliklerden İstanbul'a ulaşan çoğu şifreli olarak hazırlanmış tahriratlar, öncelikle Amedî Odası'nda işlem görürdü. Bunlar burada şifreleri çözülerek reisülkütuba sunulurdu¹¹. Şifreleri çözülmüş yazıların üstünde, hangi elçi ya da maslahatgüzar tarafından kaleme alındığı, belgenin tarihi ve şifresinden çözülmüş olduğu belirtilirdi. Reisülkütup bunları inceledikten sonra sadrazama iletir, sadrazam da elçiden gelen tahriratın içeriğini özetleyen ve bu konularda yapılması gerekenler hakkında tekliflerini, mabeyn başkâtibine hitaben yazdığı bir arz tezkiresiyle padişaha sunardı. Bu arz tezkiresinde elçinin gönderdiği şifre, şifrenin çözülmüş nüshası ve konuyla ilgili diğer bütün yazılar ek olarak yer alırdı. Mabeyn başkâtibi, bunları padişaha arz eder ve içeriklerini açıklardı. II. Mahmud, Avrupa elçiliklerinden gelen raporlara çok önem verdiği için bunları bizzat incelemekteydi. Hatta sadrazamın gözünden kaçan ve arz tezkiresinde dile getirmediği konuları bile kendisi tespit

⁶ Tahrirat, geniş anlamıyla posta ile gönderilen tüm resmî mektupları ifade eden bir kavramdır. III. Selim zamanında daimî elçiliklerin kurulmasından sonra elçilikler ve merkez arasındaki yazışmalara tahrirat ismi verilmiştir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1994, s. 229–231.

⁷ Namık Paşa'nın Reşid Paşa'ya gönderdiği mektup için bkz. BOA, HAT, nr. 34087. C, 28 Ekim 1834. Ayrıca bkz. BOA, HAT, nr. 46430. B, 29 Kasım 1834. Mısır meselesi ile ilgili olarak Kâmil Paşa, Sadık Rifat Paşa ve İbrahim Sarım Efendi ile aralarında yazışıyorlardı. BOA, HAT, nr. 37477. A, 08 Ağustos 1838.

⁸ Namık Paşa bir tahriratının altına düştüğü notta, bu yazıyı İngiliz kuryesi ile Zemun'a kadar gönderdiğini, oradan Belgrad Muhafızı Vecihi Paşa'dan çifte tatarlarıyla İstanbul'da İngiltere elçiliğine kadar ulaştırmasını rica ettiğini, zarfın üzerinde Reis Efendi'nin ismi olsa da içindeki mektupların ait oldukları yerlere dağıtılmasını istediğini bildirmektedir. BOA, HAT, nr. 37503. H, 25 Ekim 1834.

⁹ Londra Elçisi Reşid Paşa, Hariciye Nazırı Ahmet Hulusi Paşa'nın 1837 yılında aniden vefat etmesi ardından hariciye nazırı tayin edilmiştir. Londra'dan İstanbul'a dönüp yeni görevine başlayana kadar yazılarını Mülkiye Nazırı Pertev Paşa'ya hitaben yazmıştır. BOA, HAT, nr. 46602, 1837. İkinci Londra elçiliğine 1838 yılında atandığında hariciye nazırlığını bırakmadan elçilik görevini sürdürmüştür. Bu sırada başvekil hitaben yazısına örnek olarak bkz. BOA, HAT, nr. 48162. Ö, 18 Haziran 1839.

¹⁰ (Osmanlı elçi ve maslahatgüzarlarının mühürlerinden örnekler için bkz. Ek 3).

¹¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. İbrahim Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, TTK Yayınları Ankara 1988, s. 56.

edip, gerekenin yapılması için uyarılarda bulunmaktaydı¹². Mabeyn başkâtibi arz tezkiresinin altına eğik bir şekilde sadrazama hitaben padişahın iradesini yazardı. Bundan sonra reisülküttap tarafından elçilere padişahın iradesi bildirilirdi. Askerî meselelerde ise elçilerin yazıları, padişahın isteğiyle ilgili makama gönderilir ve bunların görüşü alındıktan sonra elçilere cevap yazılırdı¹³. Arz tezkireleri ve iradelerde çoğunlukla tarih ve mühür bulunmazdı¹⁴.

Osmanlı elçileri raporlarını, İstanbul'a göndermek için çeşitli yollar kullanılmaktaydı. Devlet sırrı içermeyen ve güvenlik sorunu bulunmayan yazılar için daha ekonomik olduğu için adi postalar kullanırdı¹⁵. Bunlar resmî kimliği olmayan kişilerin de yararlanabildiği postalardı. Güvenilirliği yüzünden daha çok tercih edilen, ancak ekonomik olmayan yol ise özel kurye kullanmaktı. Bu kuryeler, belli bir ücret karşılığı sadece o iş için istenilen yere giden kişilerdi. Bir başka yöntem ise yazıları elçilik maiyetinden, normalde işi bu olmayan bir kişiyle göndermekti ki bu yola çok nadir başvurulurdu¹⁶. İçlerinde en pratik ve ekonomik olan yöntemse, elçiliğine posta gönderen Avrupa devletlerinin kuryeleri aracılığı ile yazıları Babıâli'ye ulaştırmaktı¹⁷. Londra'daki Osmanlı elçiliğinin yazıları çoğu zaman Paris'e gönderilir, bunlar Paris Osmanlı elçiliğinin yazılarıyla birleştirilerek toplu olarak İstanbul'a ulaştırılırdı¹⁸.

Postalar, kara yoluyla elçilerin de görev yerlerine geliş gidişlerinde kullandıkları, Londra-Paris-Viyana-Zemun-Belgrad güzergâhından İstanbul'a ulaşmaktaydı. Deniz yoluyla Londra-Paris-Marsilya-Malta-İzmir üzerinden İstanbul'a gönderilmekteydi¹⁹. Deniz yoluyla posta gönderme imkânı ancak 1836 yılında ortaya çıkmıştı²⁰. Kimi zaman bu iki güzergâh dışında yollar da izlenmekteydi.

¹² II. Mahmud bir arz sırasında, Paris Elçisi Reşid Paşa'dan gelen zarfın, şukkanın kendisinden büyük olduğunu fark etmiştir. Sadrazama bunun sebebini ve içerisinde kendisine gösterilmeyen başka bir yazı olup olmadığını sormuştur. BOA, HAT, nr. 37704, 1836. Bunun üzerine sadrazam konuyu araştırmış ve sonuçta zarfın içinde şukkadandan ayrı olarak Reşid Paşa'nın ailesine ve Sadık Rifat Paşa'ya birer mektubu bulunduğu ortaya çıkmıştır. Zarfın, içinde yer alan diğer yazılar sebebiyle büyük olduğunu padişaha bildirmiştir. BOA, HAT, nr. 46821, 1836.

¹³ Reşid Paşa'nın bir yazısının, Serasker Hüsrev Paşa'ya incelenmesi ve içeriği hakkında görüş bildirilmesi amacıyla gönderilmesiyle ilgili bkz. BOA, HAT, nr. 33010, 1834-1835.

¹⁴ Arz tezkireleri ve iradelerde tarih ve mührü çok nadir de olsa rastlanmaktadır. Örnek olarak bkz. BOA, HAT, nr. 46709, 11 Mayıs 1837. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Kütükoğlu, *age*, s. 190.

¹⁵ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. BOA, HAT, nr. 46761. D, 26 Ocak 1837.

¹⁶ Namık Paşa'nın Tahir Efendi'yi özel kurye olarak İstanbul'a göndermesiyle ilgili bkz. BOA, HAT, nr. 46430, 29 Kasım 1834. Reşid Paşa'nın özel adamı ile Zemun'a oradan da Belgrad Muhafızı Vecihi Paşa'nın tatarlarıyla İstanbul'a göndermesiyle ilgili bkz. BOA, HAT, nr. 37486, 1835.

¹⁷ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. BOA, HAT, nr. 37463. C, 29 Ağustos 1836; BOA, HAT, nr. 37472, 09 Mart 1839; BOA, HAT, nr. 48214, 03 Ağustos 1839.

¹⁸ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. BOA, HAT, nr. 37465. N, 06 Mart 1838. Bu durum, çoğu zaman Osmanlı elçilerinin yazılarının Viyana'da birleştiği ve oradan İstanbul'a gönderildiğini de göstermektedir. Avrupa elçilikleriyle Babıâli arasında Viyana elçiliğinin dağıtım noktası olmasıyla ilgili olarak bkz. İlber Ortaylı, "Osmanlı Diplomasisi ve Dışişleri Örgütü", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, I, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 280. Babıâli, daimî elçiliklerin birinci döneminden beri Viyana'yı diğer elçiliklere gönderilecek yazılar için bir merkez olarak kullanıyordu. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Kuran, *age*, s. 45.

¹⁹ Fethi Paşa bir yazısında, Viyana'dan İstanbul'a giden postaların ana yolu sekiz-on senedir Belgrad olmasına rağmen, bir kuryenin Bükreş yolunu kullanmasının kendisinde şüphe uyandırdığını bildirmektedir. BOA, HAT, nr. 46761. D, 26 Ocak 1837. (Osmanlı elçilerinin deniz ve kara güzergâhları için bkz. Ek 1 ve Ek 2).

²⁰ Fransa Dışişleri Bakan Yardımcısı Emile Desages, Reşid Paşa'dan Marsilya ve İstanbul-İzmir arası vapur seferlerine izin verilmesini istemişti. Bunun üzerine Reşid Paşa, vapur işletmesi izni verilmesinin Osmanlı'ya zararlı bir şey olmayacağını, elçilik yazışmalarının kara yoluyla gidip gelmesinin uzun zaman aldığını, vapur yolu açılırsa sürenin kısılacağını Babıâli'ye bildirdi. BOA, HAT, nr. 46899. B, 03 Ekim 1834; Cavid Baysun, "Mustafa Reşid Paşa'nın Paris ve Londra Sefâretleri Esnasındaki Siyasî Yazıları", *Tarih Vesikaları*, I/1, Maarif Vekâleti Yayınları, İstanbul 1941, s. 38-44; Reşid Paşa, 1836'daki bir yazısında ise, Fransa'nın yakın bir zamanda Marsilya-İstanbul

Elçiliklerden İstanbul'a gönderilen ve İstanbul'dan gelen yazıların ulaşım süresi kara yoluyla ortalama bir aydı. Bu sürenin uzamasında, kara yoluyla gidildiğinde Zemun, deniz yoluyla gidildiğinde Malta karantinasında geçen süre etkili oluyordu. Postalar, İstanbul'dan Viyana'ya ortalama üç haftada, Viyana'dan Paris'e bir haftada, Paris'ten Londra'ya ise iki günde ulaşırdı. Yani bir elçinin herhangi bir konuda izin alması ya da sorusuna cevap alması için ortalama iki ay beklemesi gerekirdi. Özel kurye kullanıldığında, bu süre kısalabilirdi. Salgın hastalık tehlikesi olduğunda karantinalardaki bekleme süresi iki-üç aya kadar çıktığından, yazıların cevaplarının ulaşması için kimi zaman çok daha uzun süre geçmesi gerekirdi.

II. Yazışma Güvenliği ve Şifreli Yazışma

Osmanlı elçiliklerinden Babîli'ye gelen ve buradan elçiliklere giden yazılar çoğu kez devlet sırları içermektedir. Bunların başkaları tarafından ele geçirilmesi ciddi güvenlik sorunlarına sebep olabilirdi. Osmanlı Devleti'nin o anki siyasî meseleler için belirlediği hareket tarzı ve diğer devletlere karşı takınılacak tavır, kısacası Osmanlı dış politikasının sırları bu yazılarda bulunmaktaydı. Kimi zaman elçiler buldukları yerdeki devlet ve devlet adamları hakkında öyle ifadeler kullanıyorlardı ki, bu ülke istihbaratlarının bu tür ifadelerden haberdar olması elçilerin işlerini oldukça güçleştirebilir, hatta iki devlet arasında diplomatik bir kriz çıkmasına dahi yol açabilirdi.

Avrupa devletleri arasında yazışmaların içeriğini daha çok Avusturya araştırmaktaydı. Elde ettikleri bilgilerle, iki ülke arasında kendisine karşı nasıl bir politika yürütüldüğünü, ilişkilerin düzeyini öğrenmiş oluyordu. Bütün bunlar diplomatik yazışmalarda güvenliğin sağlanmasını son derece önemli bir konu hâline getirmekteydi.

Yazışmalarda güvenliğin sağlanması konusunda Avrupa'daki uygulamalara bakıldığında, bu yönde alınan en önemli tedbirin diplomatik yazıların şifreli kaleme alınması olduğu görülmektedir. Bu uygulamanın kökeni çok eskiye dayanmaktadır. Şöyle ki, XIV. yüzyılda Venedik'te elçilerin raporlarının bir kısmı güvenlik sebebiyle şifreli olarak yazılıyordu. Bunun için özel şifreler kullanılıyorlardı. Başlangıçta şifreler, bu raporları ele geçirenler tarafından kolayca çözülebiliyordu. Şifreleme Latin harfleri yerine Arap harfleri koyarak ya da rakamlar, özel işaretler kullanılarak yapıyordu. Bir harf, bir işaret ya da rakamlarla ifade edildiği gibi şifrenin çözülmesini güçleştirmek için bazen iki üç rakam ya da işaret bir harfe karşılık geliyordu. Bazen de araya anlamı olmayan işaretler koyularak şaşırtmaca yapıyordu. Venedik'ten sonra diğer şehir devletleri de şifreli yazışmaya geçtiler. XIV. yüzyılda şifreli yazışma kullanmaya başlayan Papalık, yeni bir uygulama olarak bazı sözcüklerin yerine özel kelimeler koydu. Örneğin *Gibelin* kelimesini yazmak istediklerinde *Mısırlılar*; *Roma* yazmak için ise *Kudüs* kelimesini kullandılar. XV. yüzyıla gelindiğinde diğer İtalyan şehir devletlerinde de son derece gelişmiş şifreleme yöntemleri ortaya çıkmıştı. Venedik elçilerinin şifreli yazışma uygulaması buldukları devletlerde çoğu zaman sert tepkilere sebep oluyordu. II. Beyazıt, Balyos G. Marcello'nun devletine şifreli mektuplar gönderdiğini öğrendiği anda elçiden üç gün içinde İstanbul'u terk etmesini istemişti. Ayrıca bu şekilde çalışmaları takdirde, bundan sonra Venedik elçilerini İstanbul'a kabul etmeyeceğini de ilan ettirmişti²¹.

arasında vapur seferleri düzenlemeye başlayacağı bilgisini vermektedir. BOA, HAT, nr. 34061. A, Nisan-Mayıs 1836.

²¹ Vladimir Potyemkin, *Uluslararası İlişkiler Tarihi*, I, (çev. Atilla Tokatlı), May Yayınları, İstanbul 1977, s. 187-189.

II. Beyazıd'ın sert tepkisine rağmen daimî elçilik sistemi benimsendikten sonra Osmanlı elçilerinin yazışmalarında da şifre kullanılmaya başlanılmıştır²². Bu yöntem bundan sonraki tarihlerde sadece elçiliklerde değil, Babîâli'nin güvenlik kaygısı olan tüm yazışmalarda da uygulanmıştır²³. Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa ile görüşmek için 1833 yılında Kütahya'ya gönderilmiş olan o zamanın amedcisi Reşid Paşa'nın yazıları buna bir örnektir. Bu esnada Reşid Paşa ile Babîâli arasındaki yazışmalar da şifreyle yürütülmüştür²⁴. Ondan hemen sonra özel elçilikle Rusya'ya gönderilen Ahmet Fevzi Paşa'nın yazılarında da şifre kullandığı görülmektedir²⁵. Bütün bu veriler şifreli yazı sisteminin XVIII. yüzyılın sonundan itibaren, Osmanlı Devleti'nde yaygın bir şekilde uygulandığını göstermektedir²⁶. Londra ve Paris'e 1834 yılında elçiler gönderilmesinden sonra da Osmanlı elçiliklerinin yazışmalarında şifre yoğun olarak kullanılmıştır. Ancak güvenlik sorunu doğurmayacak yazılarda şifreye gerek duyulmamıştır. Şifreli yazılanlarda bile, giriş ve sonuçta kullanılan standart ifadeler, cümlelerin arasındaki özel olmayan bilgiler şifresiz yazılmıştır. Bazen de bir belgenin sadece gizli kalması gereken satırları şifreli olarak kaleme alınmakla yetinilmiştir.

Bütün bu tedbirlere rağmen Osmanlı elçiliklerinin yazışmalarındaki güvenlik sorunu ortadan kalkmamıştır. Zaten kullanılan şifreler, yeterince karmaşık olmayan ve Avrupalı istihbarat memurlarının kolayca çözülebileceği bir niteliğe sahipti. Çoğu zaman her harfe bir rakam, bazen de her harfe karşılık yine bir harf verilmekteydi. Bazı özel kelimeler için de mesela İstanbul için *masun*, Mısır için *matlûb* gibi kimsenin bilmediği karşılıklar belirlenmekteydi. Bütün şifre bundan ibaretti. Elçilik yazışmalarının okunmasının önüne geçilmesi için alınan en ciddi tedbirse şifre anahtarının sık sık değiştirilmesiydi. Ancak Osmanlı elçileri, kullandıkları bu basit şifrenin etkinliğinden şüphe içindeydiler ve karşı önlem olarak, özel kurye kullanmak gibi, bazı tedbirler almakta gecikmediler.

Bu konuda ilk tedbir alan Londra Elçisi Namık Paşa oldu ve maiyetinde görevli Tahir Efendi'yi özel kurye gibi kullanarak İstanbul'a gönderdi. Babîâli ise Namık Paşa'ya elçilik görevlisini niçin kurye olarak kullandığını sordu. Namık Paşa gönderdiği cevapta, elçilik yazışmalarının normal kuryeyle taşınması esnasında okunabileceğini, özel kurye uygulamasının Avrupa devletlerinin sık başvurduğu bir yöntem olduğunu, bu yüzden böyle bir tedbir aldığını bildirdi. O sırada bu durumu öğrenen Paris Elçisi Reşid Paşa da kendisinden gizli bir iş yapıldığını zannederek Namık Paşa'dan açıklama istedi²⁷. Reşid Paşa da raporların yolculuk sırasında okunma riski taşıdığını öğrendikten sonra önemli yazışmalarında özel kurye kullanmaya başladı²⁸.

Özellikle Avusturyalılar, Viyana üzerinden geçen bütün postaları açıp okumakta, hatta şifreliyi bile çözüp içeriğini anlamaktaydılar. Bu yüzden Viyana Maslahatgüzarı Yanko Mavroyani, Namık Paşa'nın yerine elçiliğe tayin edilen Nuri Efendi'den gizli meseleleri içeren yazılar gönderirken çok dikkatli davranmasını istedi. Bunun üzerine Nuri Efendi, devlet sırlarının bulunduğu yazıları maliyetine bakmadan Zemun'a veya İstanbul'a kadar Reşid Paşa'nın bu işlerde kullandığı özel kuryeyle gönderme kararı aldı²⁹. Bu tedbirler yersiz değildi.

²² Bu konuda bkz. BOA, HAT, nr. 54103, 28 Ağustos 1807; BOA, HAT, nr. 52628, 21 Mart 1811. (Şifreli yazışma örneği için bkz. Ek 4).

²³ Belgrad'dan Sırp Başknezi Miloş'la ilgili bilgiler veren Kethüda Kâtibi Necib Efendi'nin şifreli yazısı için bkz. BOA, HAT, nr. 47293. Ç, 23 Mayıs 1818; BOA, HAT, nr. 47293. C, 07 Temmuz 1818.

²⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. BOA, HAT, nr. 20248, 1833; BOA, HAT, nr. 20052, 1833.

²⁵ BOA, HAT, nr. 43222, 17 Şubat 1834.

²⁶ Osmanlı'da şifreli yazı kullanılması ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Kütükoğlu, *age*, s. 231–232.

²⁷ BOA, HAT, nr. 46430. B, 28 Kasım 1834.

²⁸ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. BOA, HAT, nr. 37486, 1834–1835.

²⁹ BOA, HAT, nr. 39751, 23 Şubat 1835.

Gerçekten de kara yoluyla giden bütün postalar Zemun karantinasında, karantina uygulaması gereği, açılarak tütsüleniyordu. Bu işlem sırasında tüm yazılar, Avusturya memurları tarafından gizlice okunuyordu. Reşid Paşa 1834'te görevine başlamak üzere Paris'e giderken bir istisna olarak name-i hümayunları açmamışlar ve zarfını iğneyle delip bu şekilde tütsülemekle yetinmişlerdi³⁰.

Bir süre sonra yazışmaların güvenliği konusunda, oldukça şüphe uyandıran bir olay yaşandı. Reşid Paşa'nın bir yazısı, İstanbul'a normal süresinden çok geç ulaştı. Ayrıca mektubun zarfı da yırtılmış, bir ilikle iliştilmiş ve Frenk/Avrupa mührüyle mühürlenmiş durumdaydı. Bunu öğrenen Reşid Paşa, Babıâli'den bunun sebebinin sormuştur. Gelen cevapta Paris postasının Viyana'da oyalanmasından dolayı postanın geciktiği ve yırtılma olayının ise Paris'te olmuş olabileceği, kullandığı zarflar ince olduğundan yırtılmış olabileceği, bundan sonra kalın zarf kullanılırsa sorun çıkmayacağı kendisine bildirildi. Ancak Reşid Paşa'nın araştırmaları sonucu ulaştığı bilgi, olayın görüldüğü kadar basit olmayabileceğini göstermekteydi. Reşid Paşa'nın tespitlerine göre, daha önce Paris'te mektupları gizlice açmak ve okumak için bir büro oluşturulmak istenmesine rağmen, parlamento bunu uygun bulmayınca bu işten vazgeçilmişti. Avusturyalıların ise mektupları açmak gibi bir alışkanlıkları olduğu da herkesçe bilinen bir durumdu ve bunlar zarfları hiç belli olmayacak bir sanatla açmaktaydılar. Kısacası Reşid Paşa Paris ve Viyana'da zarfların bilerek açılmış olabileceğini düşünmekteydi. Bununla birlikte Avusturyalıların, Türkçeye vakıf olmalarına rağmen, Türkçenin inceliklerini bilmediklerinden şifre ile yazılmış tahriratları tam anlamıyla çözemeyeceklerini düşünmekteydi³¹.

Londra ve Paris elçilerinden sonra Viyana Elçisi Ahmed Fethi Paşa da benzer problemle karşı karşıya kaldı. Fethi Paşa'ya yazışmalarda kullanması için Londra ve Paris'te kullanılan şifre anahtarının aynısı verilmişti. Fakat Fethi Paşa'nın Babıâli'ye gönderdiği tahriratların çoğunluğu Prens Meternik ve Ottenfels ile yaptığı konuşmalardan oluşmaktaydı. Yani Avusturyalılar yazılanların içeriğini bilmekteydi. Bu yüzden Fethi Paşa, yazılarını Londra ve Paris'te kullanılan anahtarlardan yararlanarak şifrelemesi halinde, bunların kolayca Avusturyalılarca çözüleceğini ve böylece Londra ve Paris elçiliklerinin yazılarını da okuyabileceklerini düşündü ve önemli yazışmaları kullanmak üzere de kendisi iki tane şifre anahtarı hazırlayarak bunları özel adamıyla Babıâli'ye gönderdi³². Gerçekten de Fethi Paşa muhtemel bir tehlikeyi önceden görmüş ve gerekli tedbiri almıştı. Bu son olayda göstermektedir ki yazışmalarda güvenlik tehdidi öncelikle Avusturya'dan geliyordu. Avusturya bu açıdan Avrupa'da kötü bir ün salmıştı.

Osmanlı elçiliklerinin yazışmalarında benzer güvenlik sorunları uzun süre devam etmiştir. Bu yüzden mümkün olduğunca sık şifre anahtarı değiştirmişler ve güvenilir posta yollarını tercih etmeye çalışmışlardır. Özellikle deniz yoluyla giden postaların açılma ihtimali daha az olduğundan bu yolu kullanmaya özen göstermişlerdir. Örneğin Reşid Paşa ve Fethi Paşa, 1839 yılında İstanbul'a gönderdikleri bir yazıyı yeterli zaman olmadığı için şifrelemedikleri. Bu durumu Babıâli'ye, yazılarında şifre kullanmadıklarını, ancak deniz yoluyla gönderilen postaların açılma ihtimali olmadığından güvenlik açısından bir sorun yaşanmayacağını düşündüklerini bildirerek açıklamışlardı³³.

³⁰ BOA, HAT, nr. 33010. D, 14 Ağustos 1834; Cavid Baysun, "Mustafa Reşit Paşa'nın Siyasî Yazıları", *Tarih Dergisi*, VI/9, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1954, s. 40-44.

³¹ BOA, HAT, nr. 34061. A, Nisan-Mayıs 1835.

³² BOA, HAT, nr. 46701. G, 01 Kasım 1836; BOA, HAT, nr. 47701. J, 04 Şubat 1837. Fethi Paşa'nın hazırladığı ve Babıâli'ye gönderdiği şifre anahtarları için bkz. BOA, HAT, nr. 46701. H; BOA, HAT, nr. 46701. J.

³³ BOA, HAT, nr. 48229, 28 Haziran 1839.

Yaşanan bu problemlere rağmen, tüm bu zorlamalar gerek Osmanlı elçiliklerinin gerekse Babiâli'deki kalemlerin hızla Avrupa devletlerindeki yazışma usullerine adapte olmasına ve gelişmelerine yardımcı olmuştur. 1837 yılında dış yazışmaların öneminin ve hacminin artması sonucu Reşid Paşa'nın Avrupa'daki uygulamanın tatbik edilmesi yönündeki isteği dikkate alınarak Amedî Odası ma'ruzat-ı dâhiliyye, diğeri ma'ruzat-ı hâriciyye olarak ikiye ayrılmıştır³⁴. Böylece daha önce dışişleri haricindeki işlerle de ilgilenmek zorunda kalan kâtipler, iş yükünü azaltarak diplomatik yazışmalarda uzmanlaşma imkânı bulmuşlardır.

III. Merkezle İletişimde Karşılaşılan Problemler

İlk dönem Osmanlı daimî elçileri, siyasî ve askerî olayların da etkisiyle, buldukları Avrupa başkentlerinde Babiâli'den hiçbir haber almadan uzun süre görevlerini sürdürmek zorunda kalmışlardır. Gerçekte bu durum elçilerin itibarını zedeliyor, onları bir anlamda iş yapamaz hâle getiriyordu. Devletleriyle ilgili en basit bilgileri, ancak Avrupa gazetelerinden ve buldukları yerdeki diplomatlardan öğrenebiliyorlardı. Örneğin Abdurrahim Muhib Efendi bir yazısında “dokuz mâhdır Âsitâne-i ‘Aliye’den ve bâde ordu-yu hümâyûn tarafından çend satır tahrirât” alamadığından yakınmıştı³⁵. Beş ay sonraki bir başka yazısında ise beylikçi ve amedci efendilerden bir buçuk senedir hiçbir haber alamadığını, talimat ve bilgi verilmedikçe ne yapması gerektiğini nereden bilebileceğini sormuştu³⁶. Sadece Muhib Efendi değil diğer Osmanlı elçileri ve maslahatgüzarları da çeşitli dönem ve derecelerde aynı problemle karşılaşmışlardır³⁷.

Babiâli ile iletişim sorunu, II. Mahmud döneminde daimî elçiliklerin yeniden tesis sürecinde (1832–1841) tekrar ortaya çıktı. Daha 1832 yılında Londra'ya özel elçilikle gönderilen Namık Paşa, Londra'ya ulaştığı sıradaki yazısında; İstanbul'dan ayrılmasının üzerinden 50 gün geçmesine rağmen hiçbir talimat alamadığından yakınmıştı³⁸. Bundan sonraki günlerde de bu sıkıntısı devam etti³⁹. Ancak II. Mahmud durumu öğrendiğinde, Namık Paşa ve Mavroyani'ye “bu tarafın ahvâlinde malûmatsız bulunup da âherlerinin ağızlarına bakma”maları için düzenli bilgi gönderilmesini emretti⁴⁰. Bu sorun, padişahın emrinden sonra derhal çözüldü.

Namık Paşa, 1834'teki ikinci Londra elçiliğinde de benzer bir problemle karşılaştı. İstanbul'dan düzenli bilgi alamıyor, bu yüzden üzerinde çalıştığı konularda nasıl hareket

³⁴ Ortaylı, *agm*, s. 280; Ali Akyıldız, *Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform*, Eren Yayınları, İstanbul 1993, s. 82; Uzunçarşılı, *age*, s. 247.

³⁵ BOA, HAT, nr. 54103, 28 Ağustos 1807. 29 Mayıs 1807'de III. Selim'in bir isyan sonucu tahtan indirilmiş olduğunu ve iç karışıklığın doruğa çıktığını bu noktada hatırlatmak gerekir.

³⁶ BOA, HAT, nr. 53571, 26 Ocak 1808.

³⁷ Londra Maslahatgüzarı Sıdkı Efendi, 1807 yılında İngiliz donanmasının İstanbul'u topa tutmakla tehdit etmesiyle girilen diplomatik krizin ardından iki yıl süreyle Babiâli'den talimat ve maaş alamamıştır. Ercüment Kuran, “Osmanlı Devletinin Londra Maslahatgüzarı Mehmed Sıdkı Efendi”, *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, TTK Yayınları, Ankara 1976, s. 41–42. Diğer yandan bu tip sorunlar dönem dönem Avrupa elçiliklerinde de görülmüştür. Örneğin İngiltere'nin İstanbul Elçisi Lord Stratford Canning, 1810–1812 yılları arasında Londra'dan neredeyse hiçbir yazı alamamıştı. Bu süre içerisinde Canning'e Londra'dan sadece 16 yazı gelmiştir. Bunun yedisi gönderdiği yazıların alındığına dairdir. Geri kalanları ise İngiltere'nin iç meseleleriyle ilgilidir. Ancak hiçbir Canning'in İstanbul'da üzerinde çalıştığı meselelerle alakalı değildir. Bu yüzden Canning, “*İnsan bunlara bir göz attığı zaman, Afrika'nın en ücre bir köşesine laf olsun diye atanmış bir temsilciye yollanan rast gele evrakı incelediği hissine kapılır*” idi ifadesini kullanmıştır. Bu konuda bkz Stanley Lane Poole, *Lord Stratford Canning'in Türkiye Anıları*, (çev. Can Yücel), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 35–39.

³⁸ BOA, HAT, nr. 46422. D, 19 Aralık 1832.

³⁹ Şahabeddin Akalın, “Mehmed Namık Paşa”, *Tarih Dergisi*, IV/7, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1953, s. 131.

⁴⁰ BOA, HAT, nr. 46514, 1834–1835.

etmesi gerektiğini bilemiyordu⁴¹. Fakat bu kez talimat gönderilmemesinin sebebi öncekinden çok daha başkaydı. O sırada Namık Paşa'nın görevden alınması ve yerine başka birisinin elçi olarak tayin edilmesi gündemdeydi. Namık Paşa, İngilizlere teklif etmek için Babîlî'ye çeşitli projeler sunmuştu. Görevini sürdürüp sürdürmeyeceği belli olmadığı için de kendisine cevap yazılamıyordu. II. Mahmud konuyu öğrendiğinde duruma müdahale etti. Namık Paşa'nın cevapsız bırakılmasının İngiltere vükelasından karşısında mahcubiyetine sebep olacağı gerekçesiyle “*Namık Paşa'ya sür'atle yazı gönderilmesini*” emretti⁴². Böylece Namık Paşa'nın sıkıntısı giderildi.

O tarihte Paris elçiliği ve Viyana maslahatgüzarlığında kayda değer bir iletişim sorunu yaşanmamasına karşın, Namık Paşa'nın ardından elçiliğe başlayan Nuri Efendi de onunla benzer sorunlar yaşamıştı. Londra Elçisi Nuri Efendi, gümrük tarifelerin yenilenmesi konusunda görevlendirilmişti. Elçiliğinin ilk günlerinde çalışmalarını bu konu üzerinde yoğunlaştırmıştı. Babîlî'ye her adımıyla ilgili ayrıntılı bilgi göndermekteydi. Ancak karşılığında hiçbir yanıt alamıyordu. Diploması mesleğinde tamamen tecrübesiz olan elçi, girişimlerinin Babîlî'nin isteğine uygun olup olmadığını bilemiyordu. Buna karşın İngiliz dışişlerinden görüştüğü diplomatlara, İstanbul'daki Avrupa elçileri ve İngiliz gazetecilerinden günlük haberler gelmekteydi. Londra'daki diğer Avrupa elçileri ve İngiliz vekiller, İstanbul'dan alınan bu haberlerin doğruluğunu Nuri Efendi'ye soruyorlardı. Nuri Efendi ise bu konularla ilgili bilgi gönderilmediğinden sorulara cevap veremiyor, çok zor durumda kalıyordu. Londra elçisi, bazen bu hafta posta gelmedi diyerek, bazen de gazetede çıkan haberlerin akla yakın olanlarını araştırarak, sanki İstanbul'dan haber almış gibi cevaplar vererek durumu geçiştirmeye çalışmaktaydı⁴³.

Aslında Nuri Efendi'nin karşılaştığı bu sorun, daha çok posta sistemindeki aksaklıklarla ilgiliydi. Bunu Reşid Paşa'nın ifadelerinden anlıyoruz. O günlerde Reşid Paşa'ya da Babîlî'den gönderilen yazılar bazen 25–30 günde, bazen 40–50 günde geliyordu. Kimi zaman da sonra yazılan yazı önce ya da önce yazılan sonra ulaşmaktaydı. Hatta bazen dört takım evrakin birden geldiği oluyordu. Reşid Paşa başlangıçta İstanbul'dan gelen yazılarda kesinti olunca, bu gelişmelerden haberi olmadığı için birkaç kere cevap alamadığına dair tahrirat göndermişti. Ancak birkaç gün sonra Babîlî'den beklediği yazılar gelmişti. Reşid Paşa, başlangıçta bu duruma anlam verememiş ve kendisine talimat gönderilmediğini zannetmişti. İşte Nuri Efendi'nin de karşılaştığı söz konusu durum bununla ilgiliydi. Daha sonraki yazılarında bu yönde ciddi bir yakınmasının olmaması bunu ispatlar niteliktedir. Diğer yandan bu sorun, biraz da kara yolunda karşılaşılan zorluklarla bağlantılıydı. Bir süre sonra Fransa'nın Marsilya'dan İstanbul'a gidip gelmek üzere vapur seferleri düzenlemesiyle durum değişti. Deniz yoluyla posta gönderilmeye başladıktan sonra bu tip problemlerde azalma görüldü⁴⁴.

Osmanlı elçiliklerinin merkezle yaşadığı iletişim problemleri oldukça sınırlı sayıdadır. Mesela 1836 yılında Reşid Paşa, Portekiz ile ticaret anlaşması ve Marsilya şebkenderliği meseleleri hakkında daha önce talimat istemişti. Ancak talimat gelmeyince, konuyla ilgili soru soracakları için bu isteğini yenilemek zorunda kaldı⁴⁵. Londra Elçisi İbrahim Sarim Efendi ise elçiliğinin ilk günlerinde İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Palmerston'un sürekli Babîlî'den yeni haber alıp almadığını sorması karşısında güç durumda kalmıştı. Mazeret olarak da İstanbul'dan gelen postaların Viyana üzerinden geçtiğini ve kış çok şiddetli geçtiğinden

⁴¹ BOA, HAT, nr. 37531. A, 27 Aralık 1834.

⁴² BOA, HAT, 46574. Namık Paşa'nın karşılaştığı benzer sorunlar için bkz. BOA, HAT, nr. 46429. H, 16 Ocak 1835, BOA, HAT, 37504, BOA, HAT, 46423, Mart 1835.

⁴³ BOA, HAT, nr. 33015. L, 24 Temmuz 1835.

⁴⁴ BOA, HAT, nr. 34061. A, Nisan- Mayıs 1835.

⁴⁵ BOA, HAT, nr. 37463. A, 31 Temmuz 1836.

yazıların geciktiği gibi bir bahane üretmek zorunda kalmıştı⁴⁶. Aynı şekilde merkezden düzenli talimat alamayan Fethi Paşa da Fransız kamuoyunu Osmanlı yanına çekebilmesinin tarafına düzenli bilgi verilmesine bağlı olduğunu bildirmişti⁴⁷.

Osmanlı elçiliklerinde 1835'ten 1838'in ortalarına kadar bunlardan daha ciddi bir iletişim problemi yaşanmamıştır. Bununla birlikte bu tarihten sonra, Berlin elçiliğinde bir süre için İstanbul'dan bilgi akışıyla ilgili sorunlar ortaya çıkmıştır.

Berlin elçisi Kâmil Paşa, o sıra özellikle Osmanlı Devleti'ndeki gelişmelerden haberdar edilmemekten şikâyet ediyordu. Osmanlı'nın bir temsilcisi olarak kendisine resmî makamlardan çeşitli sorular yöneltiliyor ve bunlara cevap vermekte güçlük çekiyordu. Son olarak Osmanlı donanmasının Akdeniz'e açılma sebebini sormuşlardı. Oysa Kâmil Paşa'ya bu konuda hiç bir bilgi verilmemişti. O da mecburen mantık gücünü kullanarak, donanmanın her yaz Akdeniz'e açıldığını bu sene de yaz mevsimi geldiği için âdet üzere hazırlık yaptığını söylemek durumunda kalmıştı⁴⁸. Kısa bir süre sonra da Mehmet Ali Paşa'nın İngiliz konsolosu aracılığıyla bağımsızlığını ilan etmek istediğini açıkladığı haberleri konuşulmaya başlandı. Kâmil Paşa, bu hususta yöneltilen sorulara yine kıyas yoluyla ve gazetelerdeki bilgilere dayanarak cevap vermişti⁴⁹. Aslında Kâmil Paşa, Sadık Rıfat Paşa ve Sarim Efendi'den Mısır konusundaki gelişmeler hakkında mektup almıştı. Asıl sorun bu konuda Babiâli'nin nasıl hareket etmesini istediğini bilememesiydi⁵⁰.

Kâmil Paşa, Babiâli'ye gönderdiği yazılarında sürekli olarak Mısır konusunda bilgi gönderilmediği için yaşadığı sıkıntıları bildirmekteydi. Ancak II. Mahmud'un bu durumdan haberi yoktu. Sonunda Kâmil Paşa'nın yazılarını incelerken durumu bizzat fark ederek Mısır konusunda Berlin'de konuşmalar olduğu ve Kâmil Paşa'nın layıkıyla bilgi sahibi olmadığı için sorulara karşılık veremediğini, bir an önce Mısır konusundaki gelişmelerin Berlin elçiliğine yazılmasını emretti⁵¹.

II. Mahmud'un duruma müdahale etmesi yerinde oldu. Çünkü Berlin'de, Kâmil Paşa'nın bu durumu sanki devleti kendi elçisine itibar etmiyormuş gibi yorumlanmaya başlanmıştı. Son yaşadığı olay ise onun sabrının tükenmesine yol açmıştı. Prens Ogüst, Prusya'ya bir Osmanlı elçisi gönderilmiş olmasında duydukları memnuniyeti bildiren bir mektubu İstanbul'daki elçileri Stürmer aracılığıyla Babiâli'ye göndermişti. Buna karşılık Prens Ogüst'e sadrazamdan yazılan cevap ise, Berlin Elçisi Kâmil Paşa aracılığıyla değil, yine Prusya elçiliğince ulaştırılmıştı. Kâmil Paşa'nın ise bütün bu olanlardan haberi yoktu. Görüştüğü kişilerden gelişmeleri öğrenebilmişti. Babiâli, Stürmer'le Prusya'dan subay getirtilmesi için bir görüşme yapmış; fakat Kâmil Paşa'ya bu konuda da bilgi verilmemişti. Bu durum âdeti devre dışı bırakılmış gibi hissetmesine sebep olmuştu. Derhal Babiâli'ye yeni bir yazıyla durumu izah etti. Burada, bu şekilde aradan çıkarılmasının itibarını zedelediğini bildirdi⁵². Aslında bu sırada Kâmil Paşa'nın beklediği haber çoktan yola çıkmıştı. Padişahın emrinden sonra derhal Mısır konusunda ayrıntılı bilgi içeren bir talimat Berlin elçiliğine gönderilmişti⁵³.

⁴⁶ BOA, HAT, nr. 37465. G, 28 Şubat 1838.

⁴⁷ BOA, HAT, nr. 48142, 1838–1839.

⁴⁸ BOA, HAT, nr. 37505. K, 26 Haziran 1838.

⁴⁹ BOA, HAT, nr. 40833, 18 Temmuz 1838; BOA, HAT, nr. 47379, 25 Temmuz 1838.

⁵⁰ BOA, HAT, nr. 47477. A, 08 Ağustos 1838. Kamil Paşa, Mısır valisinin bağımsızlık isteğinden vazgeçtiği bilgisini yine gazetelerden öğrenmek zorunda kalmıştır. BOA, HAT, nr. 37482. A, 28 Ağustos 1838.

⁵¹ BOA, HAT, nr. 40738, 11 Ağustos 1838; BOA, HAT, nr. 47346, 22 Ağustos 1838.

⁵² BOA, HAT, nr. 46725. A, 07 Eylül 1838.

⁵³ BOA, HAT, nr. 37533, 04 Ekim 1838.

Kâmil Paşa'nın yaşadığı söz konusu problemleri, Osmanlı elçilikleri için genellemek mümkün değildir. Çünkü o sırada Mısır valisinin yeniden bağımsızlığa teşebbüs etmesi, İstanbul'da büyük bir hareketliliğe sebep olmuştu. Bu meselede özellikle İngiltere'nin tavrı çok önemliydi. Bu sebeple Londra Elçisi Sarim Efendi ile Babiâli arasında hızlı bir bilgi akışı yaşanıyordu. Kâmil Paşa, Berlin'de olduğu ve Prusya'nın bu meselede fazla bir işlevi olamayacağı için devletin bu çok karışık döneminde Berlin elçiliği ihmal edilmişti. Mısır meselesiyle ilgili görüşmelerin merkezinde görev yapan Sarim Efendi, zaten Kâmil Paşa ve Rıfat Paşa'ya bu konuyla ilgili gelişmeleri mektuplarla haber veriyordu⁵⁴. Babiâli biraz da bu yüzden rahat davranmıştı. Prusya'dan istenecek subaylar konusunda ise, bu iş askerî bir mesele olduğu için öncelikle Serasker Paşa'dan görüş istenmişti. Kâmil Paşa'ya bilgi verilmesinde bu yüzden bir gecikme olmuştu. Kâmil Paşa'nın bu husustaki yazısı İstanbul'a ulaştığında, bununla ilgili ayrıntı içeren bir talimat bir posta öncesinde Berlin'e gönderilmiş durumdaydı⁵⁵. Kâmil Paşa diplomatik deneyimi olmadığı ve elçiliğine o sırada yeni başlamış olduğundan tecrübesizliğin neticesinde bu durumu iyi değerlendirememiş, biraz aceleci davranmıştı.

Yine de bu olay bu tip olayları önleyici bazı tedbirlerin alınmasını sağladı. II. Mahmud'un emriyle Osmanlı elçilerinin bu tip sıkıntılar yaşamaması için, Takvîm-i Vekayi'nin Türkçe ve Fransızcalarının düzenli olarak Osmanlı elçiliklerine gönderilmesine karar verildi. Böylece Osmanlı ile ilgili gelişmeleri ve bazı konularda padişahın kararlarını buradan daha erken öğrenebileceklerdi. Kâmil Paşa bu gelişmeyi öğrendiğinde çok memnun olmuştu.

Bu tarihten sonra Kâmil Paşa'ya İstanbul'dan bilgi gelmesi konusunda ciddi bir problemi yaşanmadı⁵⁶. Sadece Nizip Savaşı'nın hemen öncesinde Osmanlı ordusunun ilerleyişi ve padişahın Mısır konusunda kararının ne olduğu konularında habersiz kalınmasıyla ilgili bazı sıkıntılar oldu. Paris Elçisi Fethi Paşa ve Londra Elçisi Reşid Paşa o günlerde Paris'te birlikte çalışıyorlardı. Kendilerine bu konularda yöneltilen sorulara cevap veremiyorlardı. Son olarak Fethi Paşa, Fransa kralının bu yöndeki sorusuna yanıt verememişti. Mısır meselesiyle ilgili ayrıntılı bilgi gönderilmesini Babiâli'den istemişti⁵⁷. Bu sırada Nizip Savaşı'nın başlamak üzereydi. İngiltere ve Fransa'dan umudunu kesmiş ve ölüm döşeginde yatan padişah, elçilerinin bilgilendirilmesiyle ilgilenememişti.

Abdülmecid'in padişahlığı döneminde ise, en azından 1841'e kadar, Hariciye Nazırı Reşid Paşa'nın daimî elçiliklerin sürdürülmesi yönündeki çabalarının da bir sonucu olarak kayda değer bir iletişim sorunu yaşanmadı.

Sonuç

Osmanlı elçiliklerinde, özellikle 1836 yılında hariciye nezaretinin kurulması ardından gerçekleşen dışişlerindeki kurumsallaşma ve sistemleşmeye paralel olarak çeşitli alanlarda uzmanlaşma ortaya çıkmıştır. Daimî elçiliklerin yazışma sistemi de yine bu dönemde temel niteliklerini kazanmıştır. Bu gelişimde, Reşid Paşa'nın Osmanlı elçiliklerini ve Babiâli'deki kalemleri Avrupa'daki örneklerine göre düzenleme gayretlerinin önemli derecede etkisi bulunmaktadır.

⁵⁴ BOA, HAT, nr. 37519, C, 20 Temmuz 1838.

⁵⁵ BOA, HAT, nr. 46725, 06 Ekim 1838.

⁵⁶ BOA, HAT, nr. 48121, 13 Mart 1839. Takvîm-i Vekayi'nin Fransızca nüshaları Reşid Paşa'nın isteğiyle Osmanlı elçiliklerine zaten gönderilmekteydi. Anlaşılan o ki bu konuda bir düzensizlik söz konusuydu ki bu sorun bu talimatla düzeltilmiştir. Takvîm-i Vekayi'nin Fransızca nüshalarının Osmanlı elçiliklerine gönderilmesiyle ilgili bkz. Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, E Yayınları, İstanbul 2000, s. 65.

⁵⁷ BOA, HAT, nr. 48185, 08 Haziran 1839; BOA, HAT, nr. 48209, 1839.

Osmanlı elçileri Babiâli'ye düzenli olarak raporlar göndermiş ve Avrupa'daki gelişmeler hakkında ayrıntılı bilgiler vermişlerdir. Avrupa elçilerinin yazışmalarında olduğu gibi, raporlarında rutin bilgiler dışına çıkan Osmanlı elçileri de çıkmıştır. Özellikle Reşid Paşa, Osmanlı-Avrupa ilişkileri ve Osmanlı dış politikası gibi konularda dikkat çekici fikirler öne sürmüştür. Onun tespitleri padişahın dikkatini çekecek ve Osmanlı dış politikasına yön verecek derecede etkili olmuştur. Öyle ki zamanla, Babiâli'de kritik konularda karar verilmeden öncelikle kendisinin görüşü sorulur hale gelmiştir. Bu açıdan dönemin elçilik yazışmaları elçilerin faaliyetleri ve Avrupa diplomasisi hakkında değerli bilgiler içerdiği gibi, bir süre sonra sadrazamlık, hariciye nazırlığı gibi makamlara yükselecek diplomatların fikrinsel gelişimini de ortaya koyar niteliktedir. Merkezden elçiliklere gönderilen talimatlarda ise bu boyutta bir derinlik bulmak söz konusu değildir.

Tüm veriler birlikte değerlendirildiğinde, daimî elçiliklerin yeniden tesisi sürecinde Osmanlı elçilerinin merkezle iletişimde, göreceli olarak, ciddi bir sorun yaşanmadığı tespitini yapmak mümkündür. Elçilerin karşılaştıkları problemler, siyasî olayların seyri içinde diğer Avrupa elçiliklerinde de zaman zaman yaşanan türdendir. Birinci dönemdeki daimî elçilerin bazen yıllarca İstanbul'dan talimat alamadıkları hatta posta gönderecek paralarının olmadığı göz önünde bulundurulduğunda, ikinci dönem elçilerinin öncekilere göre son derece uygun şartlarda görev yaptıkları söylenebilir.

Osmanlı elçilerinin merkezle iletişimde yaşadığı problemlerin sınırlı düzeyde kalmasında, Avrupa'da ihtilal savaşlarının sona ermiş olmasının etkisi olduğu gibi, II. Mahmud'un tavrı da son derece belirleyici olmuştur. Çünkü daimî elçiliklerin tesisine büyük önem veren padişah, elçilerinin işlerini yakından takip etmiş ve bir problemin varlığını öğrendiğinde hemen müdahale ederek çözüm üretilmesini sağlamıştır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)
HAT (Hatt-ı Hümayûn Tasnifi)
A. AMD (Bab-ı Asafî Amedi Kalemî)

Kitap ve Makaleler

- AKALIN, Şahabeddin, "Mehmed Namık Paşa", *Tarih Dergisi*, IV/7, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1953, s. 127-147.
- AKYILDIZ, Ali, *Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform*, Eren Yayınları, İstanbul 1993.
- BAYSUN, Cavid, "Mustafa Reşid Paşa'nın Paris ve Londra Sefaretleri Esnasındaki Siyasî Yazıları", *Tarih Vesikaları*, I/1, Maarif Vekâleti Yayınları, İstanbul 1941, s. 30-44
- _____, "Mustafa Reşid Paşa'nın Siyasî Yazıları", *Tarih Dergisi*, VI/9, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1954, s. 40-52.
- DÖNMEZ, Ahmet, "Karşılıklı Diplomasiye Geçiş Sürecinde Osmanlı Daimî Elçiliklerinin Avrupa'da Yeniden Tesisi 1832-1841", *Fahir Armaoğlu Armağanı*, (ed. Ersin Embel), TTK Yayınları, Ankara 2008, s. 153-182.

- KARAL, Enver Ziya, *Selim III'ün Hat-tı Hümayunları Nizam-ı Cedit (1789–1807)*, TTK Yayınları, Ankara 1946.
- KURAN, Ercüment, *Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasî faaliyetleri (1793–1821)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1988.
- _____, “Osmanlı Devletinin Londra Maslahatgüzarı Mehmed Sıdkı Efendi”, *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, TTK Yayınları, Ankara 1976, s. 38–43
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., *Osmanlı Belgelerinin Dili*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1994.
- POOLE, Stanley Lane, *Lord Stratford Canning'in Türkiye Anıları*, (çev. Can Yücel), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.
- POTYEMKIN, Vlademir, *Uluslararası İlişkiler Tarihi*, I, (çev. Atilla Tokatlı), May Yayınları, İstanbul 1977.
- SHAW, Stanford J. - Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, E Yayınları, İstanbul 2000.
- ORTAYLI, İlber, “Osmanlı Diplomasisi ve Dışişleri Örgütü”, *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, I, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 278–281.
- UNAT, Faik Reşit, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, TTK Yayınları, Ankara 1968.
- UZUNÇARŞILI, İbrahim Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, TTK Yayınları, Ankara 1988.
- YALÇINKAYA, Mehmed Alaaddin, “Sir Robert Ainslie'nin İstanbul Elçiliği (1776–1794)”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 31, İstanbul 2008, s. 127–159.

EKLER

Ek 1. Osmanlı Elçilerinin Kara Güzergâhı

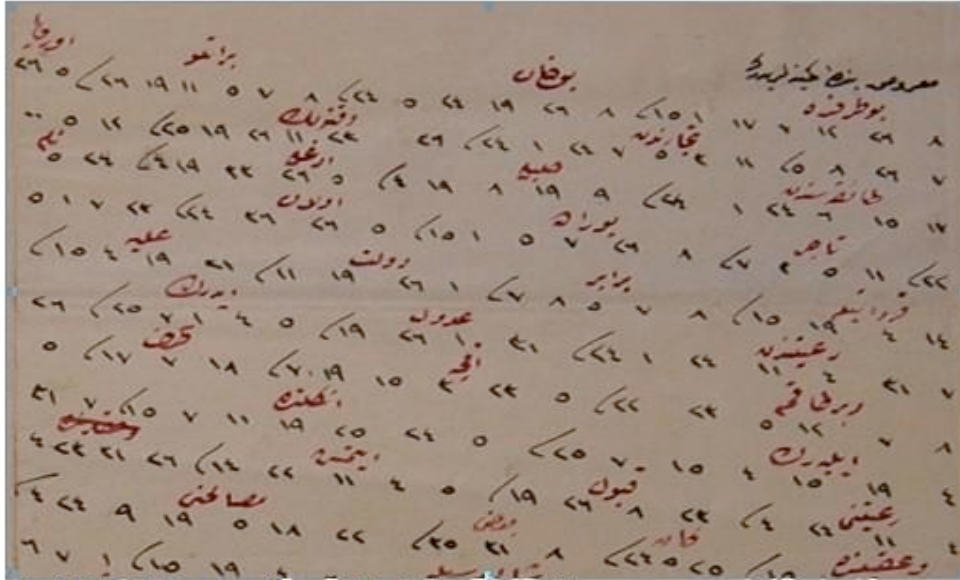

Ek 2. Osmanlı Elçilerinin Deniz Güzergâhı

					
<i>Mustafa Reşid Paşa</i>	<i>Namık Paşa</i>	<i>Nuri Efendi</i>	<i>Ahmed Fethi Paşa</i>	<i>İbrahim Sarım Paşa</i>	<i>Sadık Rifat Paşa</i>
					
<i>Kamil Paşa</i>	<i>Şekib Paşa</i>	<i>Ruküddin Efendi</i>	<i>Fuad Paşa</i>	<i>Hovâr</i>	<i>Talat Efendi</i>

Ek 3. Osmanlı Elçi ve Maslahatgüzarlarının Yazışmalarda Kullandığı Mühürler (BOA)

Ek 4. Şifreli Yazışma Örneği (A. AMD, nr. 87/2)